

Het Groot-Nederland van Conrad Busken Huet

Pieter van HEES

Inleiding

Op 1 mei 1886 stierf Conrad Busken Huet op negenenvijftigjarige leeftijd te Parijs. Zijn dood kwam onverwachts en overviel hem terwijl hij aan zijn werktafel een artikel over de Romantiek in Nederland schreef.

Zijn dood werd door velen betreurd. Nederland verloor in Huet een van de bekwaamste letterkundige critici en essayisten, maar misschien is hier en daar ook wel een zucht van verlichting geslaakt. Zijn oordeel was zeer kritisch, zijn maatstaf was hoog en zijn pen vlijmscherp.

Na deze regels zal het duidelijk zijn dat Huets leven niet rimpelloos is verlopen en dat conflicten en breuken zijn levensloop markeren.

Huet studeerde theologie te Leiden en werd in 1851 predikant van de Waalse Gemeente te Haarlem. Hij stamde uit een hugenotenfamilie en van kind af aan was hij thuis en door zijn schoolopleiding met het Frans vertrouwd gemaakt. Op zich geen uitzondering in Nederlandse intellectuele kringen in die tijd.

De theologie bevredigde hem niet en zijn kritische studies over kerk en geloof brachten hem ertoe om in januari 1862 zijn ambt op te geven en de kerk te verlaten. Een nieuwe bezoldigde functie als redacteur van de *Oprechte Haarlemsche Courant* stelde hem in staat voor vrouw en zoon een levensonderhoud te verdienen. Intellectuele bevrediging vond hij daarin niet, maar wel in de contacten met E.J. Potgieter, die hem ook als medewerker en weldra als redacteur aan *De Gids* wist te binden. Daar begon in december 1862 Huets kruistocht tegen de zijns inziens ver beneden de maat zijnde Nederlandse letterkunde. Zijn zeer kritische en niet van spot vrij zijnde bijdragen brachten hem in 1865 in conflict met de Gidsredactie en niet alleen Huet, maar ook Potgieter, verlieten de redactie. Voor Potgieter een daad van grote solidariteit, want hij behoorde tot de medestichters van het uit 1837 stammende tijdschrift.

In 1868 volgde Huets vertrek met zijn gezin naar Nederlands-Indië. Ook nu bleven conflicten niet uit, want al spoedig bleek dat hij niet alleen het dagblad *De Java-Bode* als hoofdredacteur zou gaan leiden, maar dat hij ook een geheime regeringsopdracht had om de liberale pers in Indië orde en tucht bij te brengen. Zelfs de vriendschap met Potgieter kwam, toen dit aan het licht kwam, onder spanning te staan.

Huets gaven als courantier waren groot en hij heeft het journalistieke peil van de Indische pers in aanzienlijke mate verhoogd. In 1873 verliet hij, overigens

weer na een conflict, de *Java-Bode* en stichtte hij zijn eigen *Algemeen Dagblad van Nederlandsch Indie*. In beide bladen schreef hij tal van letterkundige kritieken, grotendeels gebundeld in zijn *Litterarische Fantasien*, en in zijn eigen blad schreef hij ook politiek gerichte artikelen, die in 1876 in twee delen *Nationale Vertoogen* werden gebundeld.

In 1876 keerde hij naar Europa terug. Hij vestigde zich eerst in Amsterdam. Nederland was voor hem echter te klein geworden en het letterkundige en geestelijke leven beviel hem er absoluut niet. Nog in hetzelfde jaar week hij uit naar Parijs. Ook nu spaarde hij vanuit Parijs het land zijn kritiek niet, maar hij liet het ook niet los. Hij bleef voornamelijk in het Nederlands schrijven en uitgeven, maar beval tegelijk zijn landgenoten min of meer aan het Frans als landstaal aan te nemen.

Huets Groot-Nederlandse gedachten

Op 11 mei 1875 verwoordde Huet zijn gedachten over de betrekkingen tussen Nederland en België als redacteur van zijn *Algemeen Dagblad van Nederlandsch Indie* in het artikel 'Nederlandsche Politiek'¹. Hij uitte scherpe kritiek op de constitutionele monarchie en de parlementaire democratie en stelde tevens de plaats van Nederland tussen de mogendheden aan de orde. Hij vond deze positie zwak en was van mening: '(...), en nimmer zullen wij weder een magtig volk worden, tenzij het schoone en vruchtbare denkbeeld van 1815, het denkbeeld van het Weener Kongres (...), weder worde opgevat. Streven naar hereeniging met België: een andere buitenlandsche politiek heeft Nederland niet te volgen'². Deze hereniging zou onder een Oranje-vorst moeten plaats vinden. Wel zou Nederland zijn traditionele antipapisme dienen te laten varen. Verder wees Huet op 'het sterke verlangen waarmede sedert meer dan veertig jaren Vlaanderen naar losmaking van Waalsche banden uitziet'³. Merkwaardig is het, gezien zijn latere voorkeur voor het Frans, in dit artikel nog te lezen:

'de volkstaal (zal) wederzijds door leenen en ontleenen zijn verrijkt met nieuwe vormen, de Hollandsche met Vlaamsche, de Vlaamsche met Hollandsche'⁴.

Primair zag Huet echter in de hereniging een ongestoorde verzekering van Hollands voortbestaan. Het zou immers groter in omvang, rijker aan inwoners en materiële hulpbronnen zijn en samen met het koloniaal bezit op een 'op het

1. Opgenomen in Conrad Busken Huet, *Nationale Vertoogen* (2 dln., Haarlem 1876) dl. I, p. 224-244.

2. Huet, *Nat. Vertoogen*, I, p. 231.

3. Huet, *Nat. Vertoogen*, I, p. 232.

4. Huet, *Nat. Vertoogen*, I, 233.

voorgeslacht waardige wijze naar een eigen plaats in het groote gezin der natien dingen' ⁵.

Opvallend zijn in de eerste plaats de sterke gerichtheid op het belang voor Holland, de geringe waardering voor parlement en constitutie en tenslotte de betrekkelijke vage formuleringen over de eenheid zelve. Hoorden de Waalse gewesten er nu bij of niet? De gedachte aan 1815 doet vermoeden van wel, maar de specifieke opmerking over de Vlaamse verlangens om los te komen van de Waalse band wijst meer in de richting van een Groot-Nederland, zoals dat later in de gedachten van Vlaams-nationalisten en Noordnederlandse Groot-Nederlanders zal leven. Interessant is dat Huets weinig democratische aanpak van de verwezenlijking van zijn Groot-Nederland gepaard gaat met kritische opmerkingen over de onopgeloste sociale kwestie, die zijns inziens met filantropie ook niet opgelost kon worden, en met kritiek op het censuskiesselsel. Huet zelf had geen stemrecht.

Het bleef echter niet bij deze ene gedachte over Groot-Nederland. In zijn Parijse jaren schreef Huet enige reisboeken, waarin hij zijn ruime kennis over kunst, letterkunde en historie verwerkte. Naast *Van Napels tot Amsterdam* (1877) en *Parijs en omstreken* (1878) verscheen in 1879 *Het land van Rubens*, dat eerst als feuilleton in zijn Indische dagblad was verschenen. *Het land van Rubens* beleefde in 1905 zijn derde druk en werd in 1962 als Vlaamse Pocket in een verkorte uitgave herdrukt ⁶. Het bevat het verslag van een reis door Noord-Frankrijk (Rijsel, Amiens), Vlaanderen (Gent, Brugge, Antwerpen), Brabant (Brussel), de Kempen en het Luikse gebied. Het Waalse gebied is duidelijk minder belicht. Het reisverslag wordt zeer rijk gestoffeerd met beschouwingen over schilderkunst en letterkunde, waarbij met name de letterkunde een zekere gedateerdheid vertoont voor de hedendaagse lezer. Wie kent nu nog Caroline Gravière (mevr. Ruelens-Crevecœur), waar Huet met bewondering over schrijft? ⁷ Anderzijds hebben de gezusters Loveling, waar Huet ook met waardering over schrijft en uit wier werk Huet ook uitvoerig citeert, nog wel een plaats in de hedendaagse naslagwerken behouden.

Maar ook over Huets kunstopvattingen kan thans anders geoordeeld worden. De scherpe scheiding die hij voor de Hollandse en Vlaamse kunst in de 17e eeuw maakt (Rembrandt versus Rubens), is voor discussie vatbaar ⁸. Er was

5. Huet, *Nat. Vertoogen*, I, 243.

6. Conrad Busken Huet, *Het land van Rubens. Belgische reishettersherinneringen*. Met eene inleiding van Max Rooses (Uitg. Tjeenk Willink, Haarlem 1905, derde druk). Er wordt naar deze uitgave verwezen in de noten. Voorts Conrad Busken Huet, *Het land van Rubens*. Een keuze samengesteld en ingeleid door Karel Jonckheere (Vlaamse Pockets, Uitg. Heidelberg, Hasselt 1962).

7. Zij wordt in tegenstelling tot de gezusters Loveling niet genoemd in de *Moderne Encyclopedie van de Wereldliteratuur*.

8. Huet, *Land van Rubens*, p. 183. Vgl. ook P. Geyl, 'De historische achtergrond van de zeventiende-eeuwse Hollandse schilderkunst' (1946) in: Geyl, *Noord en Zuid* (Utrecht-1960) p. 224-238.

in het Noorden meer verwantschap met de Italiaanse kunstopvattingen (vgl. de Utrechtse school der Italianisanten en de Haarlemse) dan Huet veronderstelde.

Kritiek is ook mogelijk op de volgende passage over de Vlamingen, die wel zeer past onder het motto dat Rooses in zijn inleiding op de derde druk aan Huet meegaf: Huet heeft de toestand 'Kühl bis ans Herze' beoordeeld⁹:

'De politiek was hunne zwakke, de kunst hunne sterke zijde. Hun natuurlijke aanleg bragt niet mede, aan de zaak der europesche beschaving diensten te bewijzen op positief gebied. Zij waren noch een militair, noch een koloniserend, noch een organiserend volk. Handel en nijverheid hebben bij hen slechts zoolang gebloeid, als de omstandigheden medewerkten. Zoodra de markten zich verplaatsten, was het met hun koopmansgenie gedaan. In niets van dit alles bragten zij de aangeboren meesterschap met zich ter wereld, welke de gelegenheid, die zich verschuift doet opsporen, naar het getij, dat verloopt, de bakens te verzetten, of voor de uitgedroogde bron van welvaart, omzien naar een nieuwe, nog vloeijende. Groot zijn zij alleen geweest in het rijk der Muzen, de letteren uitgezonderd; en het bewijs moet nog geleverd worden, dat eene natie, welke in beeldende kunsten de hoogte der oude Vlamingen bereikt, hare bestemming mist. Overwinningen op het slagveld, verbeterde staatsinstellingen, maatschappelijke hervormingen, alles gaat voorbij'¹⁰.

Behalve de wat retorisch aandoende positieve slotzin valt er veel onbillijks in deze passage op te merken. Huet ziet bijvoorbeeld de zeer grote invloed van de Vlaamse en Waalse emigratie na 1585 naar het Noorden geheel over het hoofd. Deze immigranten hebben aan de handel en nijverheid (men denke aan de Compagnieën en de lakennijverheid in Holland) en aan het intellectuele en kunstzinnige leven grote bijdragen geleverd. De recente studies van Briels wijzen daar terecht op¹¹. Ook bij de opvatting dat de Zuidelijke Nederlanden na de breuk met het Noorden in de zestiende en zeventiende eeuw zo achteruitgingen, kunnen kanttekeningen geplaatst worden. Tegenover dit alles staan boeiende beschrijvingen van vele kunstwerken, welgekozen letterkundige fragmenten ter illustratie van landschappen en gebeurtenissen en nog altijd leesbare verslagen van persoonlijke ontmoetingen, zoals met de gezusters Loveling. Dat Huet een zekere betrokkenheid voelde met het vrijzinnig-liberale milieu in België, lag gezien zijn eigen culturele achtergrond wel voor de hand. Voor ons onderzoek is echter het belangrijkste Huets opvattingen over de taal en de taalstrijd te onderzoeken. Daarover is Huet zeer duidelijk als hij schrijft:

'De taal vormt zulk een voornaam onderdeel der beschaving van een volk, dat ik geen gelegenheid, op dit verschijnsel te wijzen, ongebruikt laat. België's spe-

9. Huet, *Land van Rubens*, p. IX (inleiding van Rooses).

10. Huet, *Land van Rubens*, p. 131-132.

11. De meest recente samenvatting van zijn studies in J.C.G.A. Briels, *Zuid-Nederlanders in de Republiek, 1572-1630; een demografische en cultuurhistorische studie* (St.-Niklaas 1985).

cialiteit, zoo men die uitdrukking gedooft, is zijn medegaan met Frankrijk in de taal, bij handhaving van zijn onafhankelijk volksbestaan. (Huet stelt vervolgens, dat de competitie met het Frans voor de Vlaamse letterkunde en voor de andere kunstuitingen een prikkel is geweest).

De Belgen kunnen nooit iets beteekenen, tenzij door hunne ontwikkeling te regelen naar die van het land, welks taal zij aannamen”¹².

Ondanks een zekere waardering voor de Vlaamse letterkunde, is het Frans als taal en als cultuursfeer nu de maat van alle dingen. Het valt op dat Huet niets over de sociale problematiek schrijft en ook niets over de achterlijkheid in Vlaanderen zelf, veroorzaakt door de kloof tussen een Franstalige bovenlaag en de rest van de bevolking. Dit verbaast, omdat Huet wel oog voor de sociale kwestie had, zoals uit andere, ook hier genoemde, publikaties blijkt, en bijvoorbeeld wel uit Julius Vuylstekes werk citeert, maar niets vermeldt over Vuylstekes politieke en sociale gedachten over Vlaanderen. Eigenlijk laat Huet nergens zien dat er zoiets als een Vlaams vraagstuk bestaat. Ook de keuze voor een Groot-Nederland wordt hier niet aan de orde gesteld. Maar de cirkel sluit zich toch.

In het maandblad *Nederland* verschijnt in 1881 van Huets hand het artikel ‘De Belgische feesten van 1880’¹³. Daarin komt Huet wel op zijn idee van een Groot-Nederland terug en zijn gedachten zijn nogal schokkend.

Het uitgangspunt is, evenals in het eerstgenoemde artikel ‘Nederlandsche politiek’, de plaats van Nederland tussen de natiën. Huet vindt die positie in vergelijking met het nu vijftig jaar oude en bloeiende België zwak en zoekt naar een verklaring en vindt die in de taal. De Nederlanders hebben de verkeerde taal gekozen. Hij somt dan de voordelen van het Engels op: er is een gemeenschappelijke band in de constitutionele monarchie en het koloniale rijk. Voor het Duits pleit echter de verbinding met de ‘Rijn der duitsche wetenschap’ en voor het Frans is het de mogelijke band met België. Hij vindt dat de hereniging van Noord en Zuid ‘tot één rijk, onder één dynastie, eene kans (is), die wij steeds moeten openhouden’¹⁴. Een keuze voor het Engels of het Duits zou hereniging uitsluiten. De sluitsteen in de hereniging zou de Franse taal dienen te zijn. Deze taal zou als voertaal gebezigd moeten worden. De gedachte dat het met onze moedertaal nog wat zou worden, een ‘achteraankomend romantisme’ uit de jaren veertig en vijftig, moest definitief verdwijnen. De bestudering van onze letterkunde en de beoefening ervan dienden maar naar de ‘boekenkamer’ verbannen te worden. De Nederlandse taal bestond uit ‘hartgrondige wangeluiden’ en de Nederlandse kranten, tijdschriften en boe-

12. Huet, *Land van Rubens*, p. 347-348.

13. Het opstel is herdrukt in Conrad Busken Huet, *Tijgerogenoegens*. Bloemlezing samengesteld en van aantekeningen voorzien door Olf Praamstra (Amsterdam 1986) p. 171-180. De verwijzingen zijn naar deze editie.

14. Huet, *Tijgerogenoegens*, p. 173.

ken vormden 'een karrevracht scheurpapier'¹⁵. De Franse taal was door de 'Voorzienigheid' (Deze was toch nog ergens goed voor!) zelve aangewezen om de fouten in de Hollandse geest te verbeteren. De protestantse noorderlingen krijgen nog een flinke kat, wanneer Huet opmerkt, dat het roomse Zuiden zonder kolonies meer gepresteerd heeft dan het protestantse Noorden met zijn koloniaal rijk. De uitsmijter in dit artikel is wel de titel van de brochure van een Rotterdamse oogarts die hij zijn lezers voorhoudt: *Over den invloed van de school op de kortzichtigheid*. Volgens Huet was het resultaat van het moedertaalonderwijs slechts dat er een 'ringmuur' om het land gebouwd werd.

Slot

Voor Huet was de Groot-Nederlandse gedachte alleen van nut om Nederlands vaart tussen de volkeren te verbeteren. Meer welvaart, macht en aanzien en veiligheid stonden voor hem centraal, maar ook cultureel en intellectueel zou het land er wel bij varen. Voor deze verlangens had hij de eigen taal en cultuur veil.

In grote trekken is dit beeld juist. We dienen echter ook op te merken dat Huet graag verzet en protest uitlokte, dat hij een meester was in 'the gentle art of making enemies', dat misschien gevoelens van miskend te worden een rol hebben gespeeld bij de keuze van zijn onderwerpen en de bewoordingen waarin zij gesteld werden.

Vast staat echter dat bij Huets Groot-Nederland-gedachte imperialistische motieven als economische bloei, macht en aanzien, het meetellen onder de volken, — duidelijk sociaal-Darwinistische gedachten — een rol hebben gespeeld en op een zo openlijke wijze geuit zijn als later in de Groot-Nederland-ideologie toch nauwelijks is te vinden¹⁷. Het gemak waarmee hij echter handhaving en voortbestaan van de moedertaal, kern van waaruit de beschaving van een land zich ontwikkelt, ter zijde stelt, is verbijsterend. In *dit* opzicht zijn we na honderd jaar wel van Huet af.

15. Huet, *Tijgergenoegens*, p. 176 en 177.

16. Huet, *Tijgergenoegens*, p. 170. Ook voor het voorgaande citaat.

17. Geyl zag in Huets politieke uitingen duidelijke fascistoïde trekken: antiparlementarisme, jingoïsme, overdreven machtspositie van het vorstenhuis, de vorst als de natuurlijke leider. Zie P. Geyl, 'Busken Huet als geschiedschrijver', laatstelijk herdrukt in Geyl, *Verzamelde Opstellen* (4 dln., Utrecht 1978) dl. 4, p. 165-235. Oorspronkelijk in *De Gids*, 1952.

In het zeer boeiende en informatieve, aan Conrad Busken Huet gewijde dubbelnummer van *Maatstaf*, 1986, nr. 4-5, onder redactie van Olf Praamstra, schrijft Koen Koch naar aanleiding van Huets *Nationale Vertoogen*, dat Huet toch meer beantwoordt aan het beeld dat hij van zichzelf schetste, de 'conservatieve radicaal' (*Maatstaf*, 1986, nr. 4-5, p. 126). Er valt voor deze optiek veel te zeggen, want Geyls verbinding met het fascisme is een anachronisme. Dat neemt niet weg dat er over persoonlijkheidsstructuur en vatbaarheid voor fascisme en over Huets wel erg gemakkelijk opzijzetten van het parlementaire systeem nog wel te debatteren zou zijn.